

Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples
Faculty of Oriental Studies
University of Warsaw

Varşova Üniversitesi
Şarkiyat Fakültesi
Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü

Discussions on Turkology

Questions and Developments of Modern Turkology Studies

Türkoloji Tartışmaları
Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji

EDITORS/EDİTÖRLER

Öztürk Emiroğlu
Marzena Godzińska
Filip Majkowski

Warsaw 2014

Reciprocity in Turkish / Türkçede İşteşlik

Reciprocity in Turkish is expressed with the verb suffix *-ş-*. The suffix marks that a work is done together or mutually. A remarkable feature of reciprocal *-ş-* is that the suffix is not added to every verb and constituted reciprocal. This situation, brings questions to mind whether these verbs have reciprocity or not. Do people or animals perform together or mutually some of the actions of verbs such as *ye-* (eat), *uyu-* (sleep), *git-* (go), *iç-* (drink)? Are these verbs used for reciprocity? Reciprocity in Turkish is expressed with the verb suffix *-ş-* added to verbs. If the verbs are not used with the suffix, the adverbs such as “*beraber*, *beraberce*, *birlikte* (together) *hep beraber*, *hep birden* (all together), *karşılıklı* (mutual)” are used in addition to “*birbiri*” (each other) which is a pronoun. Turkish created several opportunities to express the concept of reciprocity. One of them is the verb suffix *-ş-*.

Key words: reciprocity, the verbs not used with reciprocal, reciprocity without suffix

1. Türkçede işteşlik, öncelikle fiilin çatı eklerinden *-ş-* fiilden fiil yapma eki ile ilgili olarak ele alınır. Bütün gramer kitaplarında, *-ş-* işteşlik eki, değişik özellikleri ve işlevleri ile incelenir. İşteşlik, *-ş-* eki yanında, “*birbiri*” zamiri ile ilgili olarak da incelenir; ancak, işteşlik tanımı, *-ş-* fiilden fiil yapma eki esas alınarak yapılır. *-ş-* işteşlik eki bütün fiillere gelmediğine, “*birbiri*” zamiri de işteşliğin bütün anlatım özelliklerini karşılayamayacağına göre, işteşliğin, bu iki anlatım biçimiyle sınırlı olup olmadığı, işteşlik ifadesini destekleyen başka anlatım biçimlerinin olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır.

Buna göre, *-ş-* işteşlik ekini almayan fiillerle, işteşlik ekini alan ancak işteşlik bildirmeyen fiiller bir tarafa bırakılırsa, işteşlik ekini alan fiillerin sayısı, oldukça sınırlanmaktadır. Bu bildiride, işteşlik ekini alan, işteşlik fiilini almayan, işteşlik ekini aldığı hâlde işteşlik bildirmeyen fiillerin işteşlikle olan ilişkileri, bildirinin sınırları içerisinde, bütün fiiller göz önünde bulundurularak incelenecek, işteşlik konusu, *-ş-* işteşlik ekinin sınırları içerisinde, çatı işleviyle sınırlı olarak değil dilin bütün kullanımlarında işteşlik ulamı olarak değerlendirilecektir.

Bu incelemede, Türkçe Sözlük’ün Ters Dizimi’ndeki 6390 fiilden (Tezcan, Tarıktaroğlu, Gemalmaz, 2004), Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük’ünün 2011 baskısından ve Türk Dil Kurumunun Genel Ağdaki

güncel sözlüğünde bulunan yaklaşık 6441 fiilden yararlanılmıştır (<http://fiiller.mersin.edu.tr>). Bu incelemede verdiğimiz toplam fiil sayıları, yaklaşık olarak değerlendirilmelidir. Zira, Türkçe Sözlük'teki fiil sayısı sözlüğün değişik baskılarında, ekleme veya çıkarmalarla farklılıklar göstermektedir (Örneğin, *bk.*, *ak basmak*, *betelemek*, *etelemek betelemek*, *beselemek*, *besermek*, *doyuşmak*, fiilleri için, Türkçe Sözlük'ün 1998, 2005, 2011 baskıları). Bundan böyle, yaklaşık olarak kabul edilen fiil toplamları için, yaklaşık denmeyecektir. Ayrıca, yüzdelerin kesirli sayıları yakın olduğu tam sayı ile ifade edilmiştir.

2. Gramer kitaplarında işteşlik kavramı ve *-ş-* işteşlik eki üzerine düşünceler: Gramer kitaplarında, işteşlik konusu, *-ş-* ekiyle ilgili olarak ekin özelliği, ifade ettiği anlamlar, üzerine geldiği fiil kök ve gövdelerinin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Muharrem Ergin, *-ş-* ile oluşturulan fiillerin ortaklaşma veya oluş bildirdiğini, ortaklaşma ifade eden fiillerin birden fazla fail tarafından yapıldığını, oluş bildirenlerin ise, kendi kendine olma bildirdiğini; ekin ortaya koyduğu ortaklığın, karşılıklı veya birlikte yapıma biçiminde olduğunu, karşılıklı yapıma ifade eden fiillerin genellikle geçişli fiillerden, birlikte yapıma ifade eden fiillerin ise genellikle geçişsiz fiillerden oluştuğunu belirtir. Ergin, ayrıca, ekin, ortaklaşa yapıma yanında, oluş da bildirdiğini, içten ortaklaşma bildiren bu fiillerin özellikle, *+la-/+le-* isimden fiil yapma ekleriyle türetilmiş yapımlarda görüldüğünü, *-ş-* ile türeyen fiillerin, genellikle geçişsiz olduğunu söyler. Ergin, *-ş-* ekinin fiil kökleriyle isimlerden türeyen fiil gövdelerine geldiğini; ancak çok nadir olarak, *-n-* fiilden fiil yapma ekinin sonra da gelebildiğini, kendisinden sonra ise, *-l-* fiilden fiil yapma, ettirgenlik ve olumsuzluk eklerinin gelebildiğini ifade eder (Ergin, 1962, s. 196-198).

Tahsin Banguoğlu, “*-iş-*“ ekinin, karşılıklı görünüşlü, ortaklaşa görünüşlü fiiller ile yardımlaşma fiilleri ve anlam yayılması yoluyla dönüşlü fiiller yaptığını belirtir. Banguoğlu'ya göre, *-iş-* fiilleri, doğrudan doğruya karşılıklı fiillerin geçişli veya geçişsiz fiil tabanlarından yapıldıklarına göre, iki kişi veya taraf, biri birine nesne olur veya olmaz. Ortaklaşa fiiller ise, daha çok geçişsiz tabanlardan yapılmış görünürler, geçişsiz olurlar ve nesne almazlar. Türkçede, ortaklaşa fiil tabanlarından geldikleri anlaşılan, dönüşlü ve tek kimseli *-iş-* fiilleri, yaygındır ve *geliş-*, *alış-*, *kızış-*, *tutus-*, *vb.* örneklerde olduğu gibi, kendi kendine, içinden olma özelliği taşır (Banguoğlu, 1974, s. 288-290).

Banguoğlu, isimlerden doğrudan doğruya dönüşlü anlamlı fiiller yapmak istendiğinde, birleşik *-leş-* ekinin faydalanıldığını, aynı kökten *-le-* fiilleri bulunmayan *-leş-* fiillerinin pek çok olduğunu, ekin asıl anlatımının karşılıklı fiil sayılmakla birlikte, *-iş-* fiillerinde olduğu gibi, hem karşılıklı

hem katılmalı değil, fakat dönüşlü fiil anlatımları taşıdığını, *-leş-* fiillerinin, hem doğrudan doğruya karşılıklı ve birden fazla kimseli *-leş-* fiilleri, hem daha geniş ölçüde, dönüşlü anlamı ile sıfatlardan ve bazı adlardan yapılmış geçişsiz ve tek kimseli fiiller yaptığını belirtir (*age.*, s. 219-220).

Tahir Nejat Gencan, *-(i)ş* yapılı eylem gövdelerinde, işi, oluşu, kılışı iki veya daha çok öznenin birlikte yaptığını; eylemi, iki veya ikiden çok öznenin karşılıklı yaptığını, *+LAş-* ekiyle türetilmiş fiillerin nitelikte eşitlik veya birlik ve karşılık anlamları taşıdığını belirtir. Gencan, *-(i)ş* ekiyle türemiş olduğu hâlde, işteşlik yerine öznenin süre ayırtısıyla kendi kendine bir durumdan başka bir duruma geçiş anlamı taşıyabildiğini; bazı türevlerin türeyiş biçimlerinin kestirilemediğini, *-me* yapılı adlardan *-mAş-* biçiminde *ş*'li işteş eylemler türediğini de belirtir (Gencan, 1975, s. 310-311).

Haydar Ediskun, işin birden çok öznece karşılıklı, ortaklaşa ya da birlikte yapıldığını gösteren fiillerin, işteş çatılı olduğunu; işteş çatılı fiillerin gereğine göre, kimi etken çatılı fiillerden türediğini, işteş çatılı fiillerin öznenin, ya birden çok kelime ya da çoğul biçiminde olduğunu belirtir (Ediskun, 1985, s. 221).

Ediskun, ortaklaşa yapma anlamının, karşılıklı yapma (*vur-u-ş-*, *döv-ü-ş-*, *selam-laş-*), birlikte yapma (*uç-u-ş-*, *ağla-ş-*, *gül-ü-ş-*), bir süre içinde bir durumdan başka bir duruma giriş (*gel-i-ş-*, *zor-laş-*, *yat-ı-ş-*) olmak üzere, üç anlam yönünün bulunduğu; bir süre içinde, bir durumdan başka bir duruma geçişi ifade eden fiillerde, her öznenin bir durumdan başka bir duruma geçişi, kendi kendine yaptığını, bu nedenle bu işteş çatılı fiillere, dönüşlü çatılı fiiller denebileceğini bildirir (*age.*, s. 223).

Ediskun, bir fiil ya da cümlecik eyleminin işteş çatılı olduğu zaman, özne bir tane olursa dönüşlülük, birden fazla olursa, ya eylemi, biri birine karşılıklı olarak ya da aynı anda hep birlikte yaptıklarını; karşılıklılık anlamı veren işteş fiillerden yapılmak üzere, bazen fiil cümle veya cümlecüğünde yüklem, *dövüştür* örneğinde olduğu gibi işteş- ettirgen çatılı; bazen *görüşüldü* örneğinde olduğu gibi, işteş-edilgen çatılı olabileceğini belirtir (*age.*, s. 339).

Zeynep Korkmaz, *-(I)ş-* / *-(U)ş-* ekinin ya geçişli ya da geçişsiz fiil kök veya gövdelerine getirilebileceğini, yalnız, oluşturduğu fiillerin genellikle geçişsiz olduğunu, geçişli olanların bir kaç geçmediğini, işteşlik ekinin fiil kökleri dışında, addan türemiş fiil gövdelerine de gelebildiği hâlde taşıdığı işlev özelliği dolayısıyla kendisinden önce genellikle yapım eki almadığını, pek seyrek olarak, *-n-* ve *-l-* dönüşlülük ekinin sonra gelebileceğini belirtir (Korkmaz, 2003, s. 133).

Korkmaz, işteşlik ekinin, bir işin bir eylemin birden fazla kişi tarafından karşılıklı olarak yapıldığını veya bir işin, bir eylemin birden fazla kişi veya özne tarafından toplu olarak hep birlikte yapıldığını gösterir demektir. Korkmaz'a göre, ad ve sıfatlardan *+LA-* eki ile kurulmuş, "yapma",

“etme” veya “olma” bildiren fiil gövdelerine gelerek bunları birer geçişsiz fiile çeviren *-ş-* ekini işteşlik eki ile karıştırmamalıdır (age., s. 553-555).

Ömer Demircan, işteşliği “*Bir eyleme katılan (en az) iki kişiden her ikisi de o eylemi karşılıklı olarak ya da birlikte yapan ve aynı zamanda o eylemden karşılıklı olarak ya da birlikte etkilenen işlevli ise, o eylemin anlattığı yüklem işteş olur.*” diye tanımlamaktadır (Demircan, 2003, s. 120).

Demircan, işteş eylemlerde, bir eyleme iki ayrı katılanın özne olarak bağlandığını, öznelerin bir eylemi, ya birbirlerini karşılıklı olarak “nesne” seçerek yaptıklarını ya da eylemlerin ortaklık kurduklarını, bu ilişkinin dönüşlü olan “birbirin-“ zamiri ve ona katılan *-i/-e/-de/-den/-le* ekleriyle yönlendirildiğini, ancak, her cümlede kullanılmadığını belirtir (age., 2003, s. 14).

Demircan, *-(n)/l/ş-* ekleri arasında gerçekte işlevsel örtüşme bulunduğunu, onun için, *nikâhla-n-*, *evle-n-*, *boşa-n-*, *kapa-n-*, *yağla-n-*, ... gibi bir çok eylemin işteş-izleme için *-(I)ş-* yerine *-(I)n-* ekini aldığını belirtir. Ayrıca, Demircan’a göre, “*biribirini/e* ile kurulan işteşlik ile *-()ş/n-* ekiyle korunan ya da iz’lenen işteşlik, birebir eşleşmez” (age., 2003, s. 121).

Demircan, hem verdiği “Mehmet ile Efe *birbirini* dövdü. Mehmet ile Efe *dövüş-tü*” (age., s. 14) örneğindeki *birbiri* zamiri ile kurulan yapıları, hem de *nikâhla-n-*, *evle-n-*, *boşa-n-*, *kapa-n-*, *yağla-n-*, vb. (age., s. 121) örnekleri, bire bir eşleşmemekle birlikte, işteşlik olarak kabul eder.

Jean Deny, “mânaları, *[-i] n-* lâhikalı) mutavaat fiilleri mânasından sarih bir surette ayırt edilmeyen *dol’ aş-(mak)*, *tut-uş-(mak)*” vb. bazı fiillerin de bulunduğunu ve “başlama mânalı *-le-ş-* le türeme” fiillerin “*-le-n-* li mutavaat fiillerinin mânadaşları” olduğunu belirtir Deny, 1941, s. 347).

Kononov da, “*-lan* ekiyle yapılmış fiillerin bazen çiftleri de bulunur” demekte ve “*kuvvet-len-mek/ kuvvet-leş-mek*; *yeni-len-mek / yeni-leş-mek*; *güzel-len-mek /güzel-leş-mek*” vb. örnekleri vermektedir (Kononov, 1956, s. 263).

Robert Underhill, “*birbiri / biribirini*” zamirini, cümlenin öznesini işaret eden işteş zamir gövdesi olarak kabul etmekte ve “*birbiri / biribirini*” zamirinin iyelikli çokluk biçiminin öznenin kişisini göstermesi gerektiğini belirtir (Underhill, 1987, s. 365). Underhill’e göre, işteşlik eki de dönüşlülük eki gibi kısmen işlektir. İşteşlik, çokluk öznelerine göre, yüklem oluşturur (age., s. 366). İşteş fiil, *karşılıklı /ortak* bir hareket gerektirdiği için, öznesi, ya çokluk zamirdir ya da iki isim veya iki zamirdir. İşteşliğin diğer bir kullanımı da ortak hedefi olan ancak ayrı ayrı eylem gerçekleştiren çokluk özneli fiiller oluşturmasıdır (age., s. 368). Eğer özneler ortaklaşa ya da birlikte hareket ederse, hareket işteş olmaz, buna göre, “Kuşlar uçtular.” cümlesinde kuşlar birlikte, bir sürü hâlinde uçtular demek olduğu için hareket işteş sayılmaz; oysa “Kuşlar uçuştular.” cümlesinde her bir kuş farklı bir yöne uçuşmasına rağmen, hareketin birbirine bağlı olduğu ima edilir (age., s. 368). İşteşlik, birlikte değil ortaklaşa yapılan eylemi gösterir (age., s. 369).

Göksel-Kerslake, işteş yapıların, en az iki kişinin birbirleriyle yaptığı aynı hareketi tanımlayan geçişsiz yapılar olduğunu ve $-(i)\text{ş}$ işteşlik ekiyle kullanıldığını (Göksel-Kerslake, 2005, s. 138); ayrıca, işteş yapılarda, bir hareketin iki veya daha fazla özne tarafından ifade edilmesinin birden fazla yolu olduğunu belirtirler. Bunlardan birinin “ve” ya da “ $-(y)lA/$ ile” benzer bir bağlaç kullanmakla olduğunu, böyle durumlarda öznenin çokluk kişi eki alabileceğini (*age.*, s. 138); işteş “birbir-“ zamirinin durum zarfı “ $(y)lA$ ” ile birlikte işteş yapılarda kullanılabileceğini bildirirler (*age.*, s. 139).

Jaklin Kornfilt, işteşlikle ilgili olarak, değişken dönüşlü zamir olarak adlandırdığı “birbiri” zamiri üzerinde durur. Kornfilt, işteşlik anlamı, ortak hareket gerektirdiği için işteşlik zamirinin “birbirimiz, birbiriniz, birbirleri” biçiminde çokluk olması gerektiğini belirtir (Kornfilt, 1997, s. 158) ve birbiri zamirini, aldığı iyelik ekleri, durum ekleri, kelime grubu ve cümle içerisindeki yeri, durumu ve işlevleri açısından, çok yönlü olarak inceler (*age.*, s. 159-177, 305).

Kornfilt, işteşlik için bir fiil eki olduğunu, bu ekin çok işlek olmadığını (*age.*, s. 159); işteşliğin fiilleri kullanarak ifade edilmesinin, işteş zamirleri kullanarak ifade edilmesinden çok daha az olduğunu belirtir (*age.*, s. 306). Kornfilt, basit fiil kullanıldığında, “Kuşlar uçtu.” örneğinde olduğu gibi, hareketin birlikte gerçekleştiğini; “Kuşlar uçtu.” örneğinde ise, kuşların birlikte uçmaktan çok, her birinin ayrı bir yerden uçtuğunu, ancak hareketin eş zamanlı olduğunu belirtir (*age.*, s. 177-178).

Ergin’e göre $+la\text{-}\text{ş}/+le\text{-}\text{ş}$ fiilleri, içten ortaklaşma bildirirler. Banguoğlu’ya göre, $+la\text{-}\text{ş}/+le\text{-}\text{ş}$ ’li fiiller, hem karşılıklı ve birden fazla özneli, hem de geniş ölçüde, dönüşlü ve tek özneli fiiller türetir. Gençan’a göre, $-la\text{-}\text{ş}/+le\text{-}\text{ş}$ ekiyle türetilmiş fiiller, nitelikte eşitlik veya birlik ve karşılık anlamları taşır. Korkmaz’a göre, ad ve sıfatlardan $+la/+le$ - eki ile kurulmuş “yapma”, “etme”, “olma” bildiren fiil gövdelerine gelerek bunları geçişsiz fiile çeviren $-\text{ş}$ - eki işteşlik eki ile karıştırılmamalıdır. Underhill’e göre de, $-lA\text{-}\text{ş}$ - eki işteşlik bildirmez (2003, s. 371).

$-\text{ş}$ - ekinden önce, seyrek olarak gelen, $-l-$ ve $-n-$ ekleri yanında yine seyrek olarak fiilden fiil yapma ettirgenlik eki $-t-$ ve $-dir/-dir-$ de gelebilmektedir.

Verilen bu bilgilerden, şu sonuçlara varıyoruz:

1. İşteşlik, $-\text{ş}$ - fiilden fiil yapma ekiyle ve birbiri zamiriyle oluşturulur.
2. $-\text{ş}$ - eki, fiil kökleriyle isimlerden türeyen fiil gövdelerine gelir.
3. Kendisinden önce, nadir olarak, $-l-$, $-n-$, $-t-$, $-dir/-dir-$ ekleri gelebilir: *sar-ı-l-l-ı-ş-*, *ayır-ı-l-l-ı-ş-* *yığ-ı-l-l-ı-ş-*; *daya-n-ı-ş-*; *ay-ı-t-t-ı-ş-*, *bil-dir-i-ş-*, *daya-t-ı-ş-*, *sür-t-ü-ş-*, vb.. Kendisinden sonra ise, fiilden fiil yapma edilgenlik, ettirgenlik ve olumsuzluk ekleri gelebilir.
4. $-\text{ş}$ - fiilleri, fiillerin geçişli veya geçişsiz fiil köklerinden veya gövdelerinden yapılır. Oluşturduğu fiiller genellikle geçişsizdir. Karşılıklı fiillerde, iki kişi veya taraf biri birine nesne olabilir.

5. *-ş-* fiilden fiil yapma eki, ortaklaşa yapma bildirir. Ortaklaşa yapma ise, karşılıklı, ortaklaşa veya birlikte yapma biçimindedir. Ortaklaşa ve karşılıklı yapma bildiren fiillerin özneleri birden fazladır. Ortaklaşa yapma bildiren işteşlik için, genel olarak, ortaklaşma, ortaklaşa görünüş, ortaklaşa ya da birlikte yapma, aynı anda hep birlikte yapma, toplu olarak hep birlikte yapma, birlikte yapan veya birlikte etkilenme ifadeleri kullanılmıştır. Bunların yanında, Underhill ile Kornfilt, ortaklaşa ve birlikte yapma ifade eden işteşliği incelerken, fiillerin çokluk biçimleri ile ortaklaşalı işteşlikler arasındaki farkı da belirtmeye çalışmışlardır.

6. Ortaklaşma ve birlikte yapma bildiren işteş fiiller, genellikle, geçişsiz fiillerden, karşılıklı yapma bildiren işteş fiiller ise, genellikle geçişli fiillerden oluşur.

7. Dönüşlü ve tek özneli *-ş-* fiilleri, kendi kendine içten olma özelliği taşır.

8. *-ş-* fiilden fiil yapma eki, *+la-/+le-* isimden fiil yapma ekinden sonra, *-laş-/+leş-* biçiminde kullanıldığında, genellikle oluş, kendi kendine olma, bir süre içinde bir durumdan başka bir duruma girme bildirir. Bu fiiller, genellikle geçişsizdir. *-laş-/ +leş-*’li fiillerin çoğunda, *+la-/+le-* ekli fiil gövdeleri kullanılmaz.

9. *-la-ş-* / *-le-ş-* ekleriyle türetilen fiiller, *-la-n-* / *-le-n-* ekleriyle türetilen fiillerle anlamdaş olabilir.

10. İşteşlik görevinde, “birbiri” zamirinin iyelikli çokluk biçimleri kullanılır. İyelikli “birbiri” zamiri, üzerine hâl eki alabilir.

3. *-ş-* işteşlik ekini alan ve işteşlik ifade eden fiiller

-ş- işteşlik eki, dönüşlülük, ettirgenlik, edilgenlik çatı eklerinden sonra gelmediğine, sadece fiil köklerine ve isimden türeyen fiil gövdelerine gelebildiğine, bunların da büyük bir kısmı, oluş, kendi kendine olma bildirdiğine göre, genel fiil toplamı içerisinde, *-ş-* ekini, işteşlik işleviyle alan fiillerin sayısı, oldukça sınırlıdır. Bizim tespitimize göre, 6441 fiil içerisinde, 193 fiil, işteşlik bildirmektedir (Türkçe Sözlük, 2011; Tezcan vd., 2004). Buna göre, mevcut fiillerin sadece, % 3’ü işteşlik bildirmektedir:

1. ağlaşmak	66. eşleşmek	131. pençeleşmek
2. ahitleşmek	67. etkileşmek	132. randevulaşmak
3. anlaşmak	68. fıkırdaşmak	133. rastlaşmak
4. antlaşmak	69. fısıldaşmak	134. restleşmek
5. atışmak	70. fikirleşmek	135. sarılışmak
6. ayrılışmak	71. fingirdeşmek	136. sarmaşmak
7. ayırışmak	72. gagalaşmak	137. sataşmak
8. aytışmak	73. geçişmek	138. savaşmak

9. bağdaşmak	74. gırtlaklaşmak	139. sayışmak
10. bağıtlaşmak	75. girişmek	140. selamlaşmak
11. bağlaşmak	76. görüşmek	141. senetleşmek
12. bağırmak	77. gruplaşmak	142. sevişmek
13. bakışmak	78. gülüşmek	143. sıkışmak
14. barışmak	79. güreşmek	144. soruşmak
15. becelleşmek	80. haberleşmek	145. sövüşmek
16. bekleşmek	81. haklaşmak	146. söyleşmek
17. benzeşmek	82. hâlleşmek	147. sözleşmek
18. bıkışmak	83. haykırışmak	148. süngüleşmek
19. bırakışmak	84. helâlleşmek	149. sürtüşmek
20. bildirişmek	85. hesaplaşmak	150. şakalaşmak
21. bileşmek	86. hırıldaşmak	151. şartlaşmak
22. bilişmek	87. hırlaşmak	152. takışmak
23. binişmek	88. hoşlaşmak	153. tanışmak
24. birikişmek	89. iddialaşmak	154. tartışmak
25. birleşmek	90. iletişmek	155. telefonlaşmak
26. bitişmek	91. inatlaşmak	156. ödeşmek
27. boğazlaşmak	92. işaretleşmek	157. ödünçleşmek
28. boğuşmak	93. itişmek	158. öğürleşmek
29. bozuşmak	94. kaçışmak	159. ölçüşmek
30. bölüşmek	95. kakışmak	160. öpüşmek
31. buluşmak	96. kapışmak	161. ötüşmek
32. cebelleşmek	97. kararlaşmak	162. paslaşmak
33. cedelleşmek	98. karışmak	163. paylaşmak
34. cenkleşmek	99. karmaşmak	164. pekişmek
35. cıvıldaşmak	100. karşılaşmak	165. tepişmek
36. cilveleşmek	101. karşıtlaşmak	166. tıkışmak
37. çağırışmak	102. katışmak	167. titreşmek
38. çakışmak	103. kavgalaşmak	168. tokalaşmak
39. çarpışmak	104. kavuşmak	169. tokuşmak
40. çatışmak	105. kaynaşmak	170. toplaşmak
41. çekişmek	106. kesişmek	171. toslaşmak
42. çelişmek	107. kıpırdaşmak	172. tutuşmak
43. çeneleşmek	108. kırışmak	173. uçuşmak
44. çırpışmak	109. kıyışmak	174. uylaşmak

45. çiftleşmek	110. koçuşmak	175. uyuşmak
46. çitişmek	111. koklaşmak	176. uzlaşmak
47. çöküşmek	112. koşuşmak	177. üleşmek
48. çözüşmek	113. kubaşmak	178. ürüşmek
49. dalaşmak	114. kucaklaşmak	179. üşüşmek
50. davalaşmak	115. kurşunlaşmak	180. vedalaşmak
51. dayanışmak	116. kutuplaşmak	181. vıçırdaşmak
52. dayatışmak	117. küfürleşmek	182. vuruşmak
53. deęişmek	118. kümeleşmek	183. yardımlaş-mak
54. denkleşmek	119. küsüşmek	184. yarışmak
55. derişmek	120. mahkemeleş- mek	185. yatışmak
56. dertleşmek	121. mektuplaşmak	186. yazışmak
57. destekleşmek	122. meleşmek	187. yenişmek
58. dırlaşmak	123. merhabalaş- mak	188. yığılışmak
59. didişmek	124. nazlaşmak	189. yığışmak
60. dolaşmak	125. nöbetleşmek	190. yıkışmak
61. doluşmak	126. onaşmak	191. yumruklaş- mak
62. dövüşmek	127. ortaklaşmak	192. yüzleşmek
63. dürtüşmek	128. oydaşmak	193. zıtlaşmak
64. elleşmek	129. oylaşmak	
65. emişmek	130. oynaşmak	

4. -ş- işteşlik ekini almayan veya alıp da işteşlik bildirmeyen fiiller

-ş- işteşlik eki, fiil köklerine veya isimden türemiş fiil gövdelerine gelebilir. -ş- işteşlik eki, -l- fiilden fiil yapma edilgenlik, -n- fiilden fiil yapma dönüşlülük ve edilgenlik, -t-, -Dir-/-DUr- fiilden fiil yapma ettirgenlik eklerinden sonra nadir olarak gelir.

-ş- fiilden fiil yapma eki, *tutuş-*, *alış-*, *geliş-*, *dolaş-*, *oluş-*, vb. örneklerde olduğu gibi, dönüşlü ve tek özneli, kendi kendine içten olma özelliği taşıyan fiillerde işteşlik bildirmez.

+laş-/+leş- ekiyle oluşturulmuş fiil sayısı oldukça yüksektir ve 6441 fiilin 895'ini oluşturmaktadır. Bu da 6441 fiilin % 14'üne tekabül etmektedir. Genellikle oluş, kendi kendine olma ve bir süre içinde bir durumdan başka bir duruma girme bildiren +la-/+le- isimden fiil yapma eki üzerine -ş- işteşlik ekinin gelmesiyle oluşan +laş-/+leş- birleşik ekli fiillerin de pek azı işteşlik bildirir.

Toplam 6441 fiilden, tespit edebildiğimiz kadarıyla, -ş- işteşlik eki aracılığı ile işteşlik bildiren 193 fiil çıkarıldıktan sonra, geriye kalan işteşlik

bildirmeyen *-laş-/-leş-* ve *-ş-* ekiyle türemiş fiiller dâhil 6248 fiil, *-ş-* eki ile işteşlik bildirmez. Buna göre, fiillerin % 97'si, *-ş-* eki aracılığı ile işteşlik bildirmemektedir.

İşteşlik, *-ş-* fiilden fiil yapma ekiyle sınırlandırılmayıp, dilin bütünü içerisinde bir ulam olarak değerlendirildiğinde, işteşliğin *-ş-* işteşlik eki dışında da, farklı yollardan ifade edildiği görülmektedir.

5. İşteşlik ile çokluk fiiller arasındaki benzerlikler ve farklar

Ortaklaşa yapma, birlikte yapma bildiren işteşlikli fiiller ile fiillerin çokluk çekimleri arasında biri birleriyle örtüşmemekle birlikte, ilginç bir benzerlik vardır; ancak, ortaklaşa ve birlikte yapma bildiren işteşlikli fiillerde, eylemi ortaklaşa gerçekleştirenler arasındaki birliktelik, daha sıkidır.

Ortaklaşa ve birlikte yapma bildiren işteş fiillerle karşılıklı yapma bildiren fiiller, fiillerin çokluk biçimleriyle karşılaştırıldığında, ortaklaşa ve birlikte yapma ile çokluk fiilleri arasındaki yakınlığın daha fazla olduğu görülür.

Koştular. / *Koşuştular.*

Çocuklar koştular. / *Çocuklar koşuştular.*

Çocuklar yüzmek için denize doğru koştular. / *Çocuklar yüzmek için denize doğru koşuştular.*

Kelebekler ortalıkta uçuyordu. / *Kelebekler ortalıkta uçuşuyordu.*

Güldüler. / *Gülüştüler.*

Seyirciler, güldüler. / *Seyirciler, gülüştüler.*

Karşılıklı yapılan eylemlerde ise, çokluk bakımından, işteş olanlarla olmayanlar arasında kesin bir fark vardır. İşteşlik eki almamış fiiller, sadece çokluk bildirirler. İşteşlik ekini alan fiiller ise, yüklem teklik de olsa çokluk da olsa, bir eylemi birden fazla kişinin karşılıklı yaptığını bildirir:

Gördüler. / *Görüştüler.*

Müdürler gördüler. / *Müdürler görüştüler.*

Yazdılar. / *Yazıştılar.*

Arkadaşlar her zaman yazdılar./ Arkadaşlar her zaman yazıştılar.

Buldular. / *Buluştular.*

Sınıf arkadaşları her yıl aynı tarihte buldular. / *Sınıf arkadaşları her yıl aynı tarihte buluştular.*

6. *-ş-* İşteşlik ekini almayan fiillerin işteşlik ifade ediş yolları

Bugün Türkçede, *oku-*, *ye-*, *iç-*, *düşün-*, *kıskan-*, *yeşer-*, *sez-*, *üz-*, *-*, *giy-*, *git-*, *sar-*, *iste-*, *döşe-*, *gevşe-*, *yağ-*, *boşa-*, vb. fiiller işteşlik ekini almazlar. Bu fiillerin işteşlik eki almamaları, işteşlik ifade etmeyecekleri veya edemeyecekleri anlamına gelmez. Örneğin, insanlar birlikte veya karşılıklı kitap okuyamaz; birlikte veya karşılıklı yemek yiyemez, birlikte gezemez, birlikte üzülemez veya birlikte “gülüşebilir” ama birlikte “gülümseyemez” diyemeyiz.

Benzer durum -ş- fiilden fiil yapma ekini almalarına karşın, işteşlik ifade etmeyen, *sırnaş-*, *depreş-*, *alış-*, *kızış-*; *başkalaş-*, *fenalaş-*, *tuhaflaş-*, *koyulaş-*, *kutsallaş-*, *kalınlaş-*, *laçkalaş-*, *vb.* fiiller için de geçerlidir.

İşteşlik ekini almayan fiillerle işteşlik ekini alıp da işteşlik ifade etmeyen fiiller, birebir örtüşmemekle birlikte, işteşlik ifadelerini, ismin hâllerine göre, *birbiri* zamiriyle veya *beraber*, *beraberce*, *birlikte*, *hep beraber*, *hep birden*, *karşılıklı* zarflarıyla karşılar. İşteşlik ifade etmek üzere kullanılan zarflar, pekiştirme bildirmek üzere işteşlik ekini alan fiillerle de kullanılabilir, *birbiri* zamirini alan fiiller ise, araç durumu hariç, işteşlik ekini almış fiillerle kullanılmaz: “Birbirlerini dövdüler.” kullanılır, “Birbirleri dövüştüler.” kullanılmaz. “Birbirlerine vurdular.” kullanılır, “Birbirlerine vuruştular.” kullanılmaz; ancak, “Birbirleriyle vuruştular.” kullanılır.

İşteşlik ekini almamış fiillerle kullanılan ve işteşlik bildiren “birbiri” zamiri, karşılıklı yapma bildirir; ortaklaşa ve birlikte yapma bildirmez.

İşteşlik eki almayan eylemlerin birlikte, ortaklaşa yapıldığını bildiren *beraber*, *beraberce*, *birlikte*, *hep beraber*, *hep birden* zarflarının anlamları aşağı yukarı aynı olan kelimelerdir. *Karşılıklı* zarfı ile *birbiri* zamiri ise, eylemin karşılıklı olarak yapıldığını gösterir. *Beraber*, *beraberce*, *birlikte*, *hep beraber*, *hep birden*, *vb.* kelimelerin, sadece zarf kullanımları birliktelik ve bir işi beraberce yapma bildirir. Bunların yanında, *cümleten*, *cumhur cemaat*, *hep bir ağızdan*, *vb.* örneklerde olduğu gibi, ikinci dereceden olmak üzere, bir eylemin, birlikte, ortaklaşa veya karşılıklı olarak gerçekleştiğini ifade eden zarflar da vardır. Yine, *karşılıklı* fiilinin zarf kullanımı ile *birbiri* zamiri, bir işi, bir eylemi karşılıklı olarak gerçekleştirme bildirir. Örneklendirmelerde, *karşılıklı* kelimesinin zarf görevli kullanımları değerlendirildi.

Fiilden fiil yapma dönüşlülük ve edilgenlik eki *-n-*, *evle-n-*, *imzala-n-*, *nikâhla-n-*, *nişanla-n-*, *boşa-n-*, *vb.* fiillerin çokluk çekimlerinde, dönüşlülük yanında, işteşliğe yakın bir anlam da taşırlar.

6.1. Beraberlik, birliktelik ortaklaşa veya karşılıklı yapma bildiren zarflar ve kullanım sıklıkları: Bir işi, ortaklaşa, birlikte veya karşılıklı yapma bildiren ve cümle içerisinde zarf tümleci görevinde kullanılan *birlikte*, *beraber*, *beraberce*, *hep beraber*, *hep birden*, *karşılıklı* zarfları, *birbiri* zamirinde olduğu gibi, işteşlik ekinin anlatımıyla birebir örtüşen öğeler olmayıp, -ş- eki ile anlatım olanağı bulunmayan fiillerin işteşlik ihtiyacını karşılamak üzere kullanılan zarflardır. Dolayısıyla, “Çocuklar, beraberce denize doğru koştu.” ile “Çocuklar denize doğru koşuştular.” bir ve aynı şey değildir; ancak, işteşlik ifadesi bulunmayan “Çocuklar eve gittiler.”in birlikte ve ortaklaşa eylemi “Çocuklar beraberce eve gittiler.”dir.

Burada belirtilen sıklıklar, Mersin Üniversitesinde, Bülent Özkan yönetiminde oluşturulan Türkiye Türkçesinin Eşdizim Sözlüğü adlı derlemde, 12 milyon kelime arasında, fiillerle zarflar arasındaki ilişki taranmış ve *birlikte*,

beraber, *beraberce*, *hep beraber*, *hep birden* zarfları ile eş dizimli olarak kullanılan fiiller, aşağıdaki biçimde tespit edilmiştir.

beraberce: 59 fiille kullanılmış. Bu fiillerin 55'i -ş- ekini almayan, 4'ü -ş- ekini alabilen; ancak almamış olan fiillerden oluşmaktadır.

hep beraber: 76 fiille kullanılmış. Bu fiillerin 65'i, -ş- ekini almayan, 9'u -ş- ekini alabilen; ancak almamış olan, 2'si de, -ş- fiilini alan fiillerden oluşmaktadır.

hep birden: 106 fiille kullanılmış. Bu fiillerin 90'ı, -ş- ekini almayan, 12'si -ş- ekini alabilen; ancak almamış olan, 4'ü de, -ş- fiilini alan fiillerden oluşmaktadır.

beraber: 116 fiille kullanılmış. Bu fiillerin 106'sı, -ş- ekini almayan, 9'u -ş- ekini alabilen; ancak almamış olan, 1'i de, -ş- fiilini alan fiillerden oluşmaktadır.

birlikte: 204 fiille kullanılmış. Bu fiillerin 182'si, -ş- ekini almayan, 17'si, -ş- ekini alabilen; ancak almamış olan, 5'i de, -ş- fiilini alan fiillerden oluşmaktadır (<http://esdizim.mersin.edu.tr>).

Görüldüğü üzere, *birlik*, *beraberlik*, *ortaklaşalık* bildiren zarflar, hem -ş- ekini almayan, hem alabilen, hem de almış olan fiillerle kullanılabilir; ancak, asıl ve yaygın kullanım, -ş- işteşlik ekini almayan fiiller ile onların *birlikte*, *beraber* ve *ortaklaşa* yapılaşmalarını ifade etmek içindir; aynı durum *karşılıklı* zarfı için de geçerlidir:

Beraber, *beraberce*, *birlikte*, *hep beraber*, *hep birden* zarfları, bir eylemi, birden çok kişi veya canlının birlikte gerçekleştirdiğini ifade eder. Dolayısıyla, çokluk özneli ve çokluk yüklemli cümlelerde kullanılırlar. *Beraber* ve *birlikte* zarflarının +*LA beraber*, +*LA birlikte* kullanımlarında yüklem teklik olabilir; ancak, “*Dokuz ay benimle beraber üniversiteye devam etti (Boysan, 2005, s. 147).*” cümlesinde olduğu gibi, eylemi bir kişi gerçekleştirdiği ve eylem gerçekleştireni ilgilendirdiği için, yüklem işteş olmaz.

6.1.1. Beraber “Birlikte, bir arada.”

Beraber ısırılmışız iştahla

Mavili turunculu portakalı (Eyüboğlu, 2005, s. 185).

Uyku kardeşim ver elini

Beraber kopartalım karanlık gülünü (Eyüboğlu, 2005, s. 257).

Kardeşi Tevfik Sadullah'la ilk sınıftan son sınıfa kadar beraber okuduk,

Naci bizim izci ekibinin borazancıbaşısı idi (Taner, 1983, s. 161).

Aldığım, zaman on dört yaşında idi, on senedir beraber yaşıyorduk (Karay, 1964, s. 97).

Fakat annem: Şartımızda bu var mıydı? İstanbul'a beraber dönmeyecek miydik? diye adeta çıkışırmış... (Güntekin, -, s. 12).

6.1.2. Beraberce “Birlikte, beraber olarak.”

Beraberce yattık, fakat, ben ona bir gece evvel nerede olduğunu sormadım (Esental, 1998, s. 148-149).

6.1.3. Birlikte “Bir arada, beraberce, hep beraber.”

Mahşer gününde eşek kardeşlerimle birlikte Tanrı'nın huzuruna çıkmak isterim demiştir ve kimse bu arzu ve temennide çirkin bir garabet görmemiştir (Ahmet Haşim, 1969, s. 134).

Birlikte iyi bakmalıyız (Ağaoğlu, 2002, s. 181).

Birlikte yaptığımız yolculukları düşünüyorum seninle (Behramoğlu, 2004, s. 37). İsmet'i anımsadım,

Necmiye'yi Gepgenç yüzlerini onların

Birlikte söylediğimiz türküleri (Behramoğlu, 2004, s. 49).

Birlikte havaya girmek için eskicileri dolaştık, giysileri çektik (Dorsay, 1986, s. 248).

Ömür boyu birlikte yaşarlar da, evlat babayı, baba çocuklarını tanımaz (Boysan, 2005, s. 200).

Şu satırlarını birlikte okuyalım (Taner, 1983, s. 18).

Git bir tepsi baklava al gel, birlikte yiyelim, demek savurganlığını gösterebilir (Taner, 1983, s. 75).

Birlikte köyü çıktılar diğer atların arasına karıştılar (Sayar, 2003, s. 23).

6.1.4. Hep beraber “Birlikte.”

Hep beraber üç kere, “Yaşasın evlilik” diye bağıralım (Boysan, 2005, s. 87).

Bu koşuya soyunan yalancıların, talancıların, saptırmacıların sonlarını hep beraber göreceğiz (Esendal, 1984, s. 206).

Onlar da gelsin, hep beraber anlatırız! (Cumalı, 2003, s. 167).

6.1.5. Hep birden “Toplu olarak, cümleten.”

Kadınlar, hep birden korkmuşlardı ve hepsi yanındaki veya karşısındaki ile konuşuyordu. Zaman geçiyor ve vapurun gelmesi uzuyordu (Esendal, 1988, s. 49).

Nizamettin Hoca'yla adamları sanki bu haykırışı bekliyormuş gibi hep birden kalkmışlar, hep birden yürümüşlerdi (Kemal Tahir, 1997, s. 273).

Köpekler hep birden ürümeye başlayacaklardı (Kemal Tahir, 1997, s. 155).

Davullar zurnalar hep birden coştı (Cumalı, 2003, s. 131).

6.1.6. Hep birlikte “Hep beraber.”

Hep birlikte harman yerine geldiler (Sayar, 2003, s. 89).

Hep birlikte çay içtiler (Esendal, 1997, s. 47).

Hep birlikte aldık evine götürdük... (Cumalı, 2003, s. 253).

Meyhaneleri hep birden dolduruyor, yedikten içtikten sonra hep birlikte çıkıyor, saf saf kasaba sokaklarında dolanarak boy gösteriyor, erkenden güreş alanına yollanıyorlardı (Cumalı, 2003, s. 121).

6.1.7. Karşılıklı “Birbirine karşı bir biçimde; Birbiri ile ilgili olarak.”

Karşılıklı kişnemeler dört bir yöne dağıldı (Sayar, 2003, s. 49).

Karşılıklı dikilir; birbirlerine meydan okurcasına bakarlar (Ağaoğlu, 2002, s. 169).

Örneğin Almanya'da mesleğimin başındayken çevirdiğim «Şeytanın Generali» veya Nicholas Ray'ın «Acı Zafer» filmleri gibi. Ama kimi filmlerde de, sanırım filmi berbat ettim (karşılıklı gülüşmeler) (Dorsay, 1986, s. 222).

Suavi Süalp, Akal Attila, ben karşılıklı oturduk (Taner, 1983, s. 248).

Yüzbaşılar karşılıklı gülümsediler (Kemal Tahir, 1997, s. 356).

Yıllardır karşılıklı kız alır verir, çarşıda pazarda bir araya gelirler, askerde aynı birliklere düşerlerdi (Cumalı, 2003, s. 126).

Yarım saate yakın bir süre, develerin karşılıklı birbirlerini denemeleri ile geçti (Cumalı, 2003, s. 132).

Gel bakalım şöyle, oturalım, iki lâf atalım karşılıklı... (Cumalı, 2003, s. 217).

Emine istekli, aç gözleriyle şimdi, korkusuzca, zevk ala ala bakıyordu; karşılıklı bakıyorlardı (Karay, 1964, s. 37).

6.2. Birbiri zamiri – işteşlik ilişkisi: “birbiri: Karşılıklı olarak bir diğeri” zamiri, iyelik eki almış veya almamış durumu üzerine durum eklerinden birini alarak, işteşliğe yakın bir anlam ifade edebilir: *birbirini / birbirine / birbirinde / birbirinden / birbiriyle; birbirimizi / birbirinizi; birbirimize birbirinize / birbirimizden / birbirinizden; birbiriyle / birbirimizle / birbirinizle / birbirileriyle.*

Birbiri zamiri, üzerine aldığı durum ekine göre, nesne, dolaylı tümleç veya zarf tümleci olabilir. Cümlelerin öznesi ise, bir eylemi karşılıklı olarak gerçekleştiren kişi veya kişilerdir. Aynı özne, birbirlerine karşı, nesne, dolaylı tümleç veya zarf tümleci durumunda olabilmektedirler.

Sevgi-Ben seni bulmadım, biz birbirimizi bulduk.

(...) karşılıklı bir hayli birbirimizi etkiliyoruz.

O yüzden birbirinizi hep tanıyacaksınız.

İşte birbirinizi aldınız.

Birbirinizi seviyorsunuz bunu anlıyorum.

Yazdıklarımızı birbirimize gönderiyoruz.

Ürpererek birbirimize bakardık: Geromino!

Birbirimiz için okur birbirimize anlatırdık.

Nereye gideceğimizi birbirimizden sorduk.

Hepiniz, birbirinizden eğlencenin şeklini, evsafını öğrendiniz.

Birbirleriyle ilişki kurmamış bir nesil mi yetişti?

(...) kendi dünyalarımızın içinden çıkıp birbirimizle iletişim kuramamıştık.

(<http://turkcederlem.mersin.edu.tr>)

6.3. -n- fiilden fiil yapma dönüşlülük ve edilgenlik eki – işteşlik ilişkisi: -n- fiilden fiil yapma eki, dönüşlülük bildirir; ancak, fiilden fiil yapma eki -l-, ünlüyle biten fiillere gelmediği için, onun yerine edilgenlik bildirmek üzere -n- eki gelir. -n- eki alan, *evle-n-, imzala-n-, nikâhla-n-, nişanla-n-, boşa-n-, vb.* fiiller, -ş- işteşlik ekini almazlar; ancak, -n- dönüşlülük / edilgenlik ekini alırlar. *Evle-n-, imzala-n-, nikâhla-n-, nişanla-n-, boşa-n-, vb.*

eylemlerin çokluk kullanımları, iki kişi veya iki taraf arasında, kendi rızaları ile gerçekleştiriliyorsa; akit, anlaşma veya sözleşme, karşılıklı olarak imzalanıyorsa, *-n-* eki, asıl işlevi olan edilgenlik anlamı yanında işteşliğe yakın bir anlamı da ifade ediyor demektir.

Ne bileyim, gizlice evlenebiliriz meselâ.

Kim bilir, belki zengin bir yerli ile evlenirsiniz..

Bu süreçte birbirlerine aşık olur ve evlenirler.

Doğruca Salih Ağa'ya gidip nikâhlanmışlardı.

Zehra ile nişanlandık; size tanıtmaya getirdim.

Anne ile babası birkaç yıl önce boşandılar.

Evlenecekler iki ay sonra boşanacaklardı.

"Tutanak imzalanmadı..." dedi Yazman.

Dönüş programı 20 Ağustos olup, o gün yeni federasyon anlaşması imzalanacaktı (<http://filler.mersin.edu.tr>).

Sonuç

Türkçede, işteşlik yapan ek, *-ş-* fiilden fiil yapma ekidir; ancak, *-ş-* fiilden fiil yapma eki, her fiille kullanılmaz. Ayrıca, fiil köklerine ve isimden türemiş fiil gövdelerine gelebilen *-ş-* işteşlik ekinin büyük bir kısmı, işteşlik ifade etmez. *-ş-* işteşlik eki, tespit edebildiğimiz kadarıyla, mevcut 6441 fiilin ancak 193'ünde işteşlik ifade eder. *-ş-* işteşlik ekinin fiillerin büyük bir kısmına gelmemesi, geldiği fiillerin tümünde işteşlik bildirmemesi, geldiği fiillerin 193 kelimeyle sınırlı kalması, geriye kalan, 6248 fiilin ya işteşlik eki almaması ya da *-ş-* işteşlik ekini almasına karşın işteşlik bildirmemesi, Türkçedeki işteşlik kavramının 193 fiille sınırlı olduğunu göstermez.

Türkçede, *-ş-* işteşlik ekinin sınırlı kullanımı dolayısıyla, işteşlik ekini almayan veya aldığı hâlde pekiştirme ihtiyacı duyulan fiillerde, işteşlik ekiyle birebir örtüşmemekle birlikte, iyelikli *birbiri* zamirinin durum eki almış biçimleri de işteşlik göreviyle, kullanılır. Bunun yanında, *beraber*, *beraberce*, *birlikte*, *hep beraber*, *hep birden* ve *karşılıklı* zarfları da, yine işteşlik ekinin işleviyle birebir örtüşmemekle birlikte, özellikle işteşlik eki almayan fiillerde, bir hareketin topluca ve birlikte yapıldığını göstermek üzere kullanılırlar. Ayrıca, bazı fiillerde, *-n-* dönüşlülük ekinin de işteşliğe yakın bir anlam taşıdığı görülür.

İşteşliğin, farklı olanaklarla karşılanması, dilin kullanım alanlarını farklı boyutlarda geliştirdiğini, anlam ve görev olarak birebir örtüşmemekle birlikte, birbirlerinin yerine kullanılabilecek anlatım olanakları doğurduğunu göstermektedir. Ayrıca, işteşlik ve benzeri anlatım biçimlerini, bir çatı ekinin anlatım olanaklarıyla sınırlandırmak yerine, bir ulam olarak bakmak ve

işteşlik kavramını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek ve konuyla ilgili değişik anlatım olanaklarını tespit etmek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*, İstanbul.
- Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, İstanbul: Mf. V. Yayını.
- Ediskun, H. (1985). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1962). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 785.
- Gencan, T.N. (1975). *Dilbilgisi*, İstanbul: 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları: 418.
- Geoffrey, L. (2000). *Turkish Grammar*, New York: United States by Oxford University Press.
- Göksel, A. – Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Kononov, A. N. (1956). *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri*, Moskova: (Türk Dil Kurumu'ndaki çeviri) Sovyet İlimler Akademisi Basımevi.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*, London and New York: Routledge.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 827.
- Özkan, B. (2011). *Türkiye Türkçesine Belirteçlerle Fiillerin birlikte Kullanılması ve Eş Dizimlilikleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1031.
- Tezcan, B., Tarıktaroğlu, A., Gemalmaz, E. (2004). *Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 845.
- Türkçe Sözlük*, 2011, 11. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- Underhill, R. (1987). *Turkish Grammar*, Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.

Taranan Eserler

- Ağaoğlu, A. (2002). *Toplu Oyunlar III*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmet Haşim (1969). *Bize Göre / Gurebâhâne-i Lalkakan / Frankfurt Seyahatnamesi*, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, İstanbul: Devlet Kitapları, 1000 Temel Eser: 17, M.E.B. Devlet Kitapları.
- Behramoğlu, A. (2004). *Yaşadıklarımın Öğrendiğim Bir Şey Var*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Boysan, A. (2005). *Binbir Yaşam Sahnesi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Cumalı, N. (2003). *Susuz Yaz*, İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü.
- Dorsay, A. (1986). *Yüzyüze (Sinemacılarla Konuşmalar)*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Esental, M. Ş. (1998). *Bizim Nesibe*, İkinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
-, (1984). *İhtiyar Çilingir*, Birinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
-, (1988). *Gödeli Mehmet*, Birinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
-, (1997). *Hava Parası*, Birinci Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Eyüboğlu, B.R. (2005). *Dol Karabakır Dol*, İstanbul: İkinci Basım, Türkiye İş Bankası Yayını.
- Güntekin, R.N. – *Çalıküşu*, İstanbul: 40. Baskı, İnkılâp Kitabevi.
- Karay, R.H. (1964). *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Aka ve Kitabevleri Koli, Ştl.
- Kemal T. (1997). *Yorgun Savaşçı*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Taner, H. (1983). *Ölür ise Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- <http://esdizim.mersin.edu.tr>
- <http://filler.mersin.edu.tr>
- <http://turkcederlem.mersin.edu.tr>